

УДК 340

М. Булкат, асп.

ОЗНАКИ ТА ПОНЯТТЯ ЗОВНІШНІХ ФУНКЦІЙ

У статті аналізуються та узагальнюються характерні ознаки зовнішніх функцій і визначається поняття зовнішніх функцій в сучасних умовах розвитку української держави.

Ключові слова: держава, зовнішні функції, ознаки, поняття.

В статті аналізуються і обобщаються характерные признаки внешних функций и определяется понятие внешних функций в современных условиях развития украинского государства.

Ключевые слова: государство, внешние функции, признаки, понятие.

In the article the differential characteristics of external functions are analysed and generalized and the concept of external functions in the current context of the development of the Ukrainian state is determined.

Keywords: state, external functions, characteristics, concept.

Сучасний світ переживає докорінні, фундаментальні, глибокі зміни, які безумовно стосуються України. В цьому контексті присутні дві сторони: похваллення сучасних глобалізаційних та численних інтеграційних процесів, становлення засад інформаційно-відкритого суспільства – як позитивні вияви – та ризики залежності внутрішнього благоустрою України від зовнішніх процесів, намагання використати Україну на шляху досягнення своїх цілей іншими державами – як прояви негативу. Тому серед багатьох актуальних теоретичних проблем державотворення, що потребують глибокого переосмислення і дослідження, важливе місце посідає питання зовнішніх функцій.

Демократична, правова, європейська держава не може бути комплексом догматичних механізмів регулювання. Отже, можна говорити про два основні етапи розвитку перспективної правової держави в умовах сьогодення. Молодий державний механізм живе логістично, плануючи свої дії в короткотерміновій перспективі – місяць, рік, десятиріччя. Проте держави, які завершили етап становлення, досягли певного статусу в регіональному масштабі та мають значимий різновекторний досвід на міжнародній арені, відповідно, впевнено заявляють про наміри закріпитися у світовому просторі, зайняти свою чітку нішу, задекларувати свою міжнародну позицію, отримувати бажаний досвід та розвиток від співпраці з іншими державами тощо. В такому разі слід планувати всі етапи формування державних механізмів стратегічно, довготерміново, охоплюючи всі сфери життєдіяльності держави, приділяючи увагу розвитку інновацій та новим напрямам взаємодії з іншими суб'єктами міжнародного права.

У контексті вищезазначеного обґрунтовано підвищується роль теоретичного аспекту побудови чіткого концепту напрямів розвитку зовнішніх функцій держави. Адже осмислення стратегічно важливих функцій для подальшого, не ізольованого від світової громадськості суспільства, в їх сьогоденних та майбутніх проявах дасть ключ до оптимального розвитку держави.

Розуміючи, що методологічна основа будь-якого державно-правового дослідження становить ті загальні питання, без яких неможливе подальше дослідження проблемних питань і явищ, зважаючи, що методологічну культуру правника розуміють як рівень його світоглядної зрілості, професійної майстерності та правової інформованості, вважаємо за доцільне підійти до вивчення загального наукового контексту питань зовнішніх функцій.

Усвідомлюючи складність процесу комплексного наукового дослідження конкретного правового явища – зовнішніх функцій, ми виділяємо, насамперед, два ключові аспекти, що його формують: методологічну основу та вплив соціальних явищ на правовий інструментарій.

Теоретики права зазначають, що зміна суспільних циклів потребує реформування вищезазначених відносин, проте інертність суспільства призводить до дисба-

лансу суспільного розвитку, а саме – невідповідності потребам сьогодення основоположних теоретико – правових категорій [9, С. 18].

Слід враховувати, що науковою думкою напрацьований потенціал ідей, підходів, на основі яких відбувається процес освоєння проблематики функцій держави в цілому. Особливе місце останнім часом відводилося вивченню поняття внутрішніх функцій, чому присвячений цілий ряд дисертаційних досліджень, а також окремим функціям: екологічній, політичній, оборонній. Ціла плеяда молодих економістів звернулася до проблематики економічної функції та діяльності держави в цьому напрямі. Правники близького зарубіжжя на рівні окремих досліджень зверталися до проблематики співвідношення функцій та інших суміжних понять, а також співвідношення функцій держави сучасного і радянського періодів.

При цьому відсутня загальна теоретико-правова характеристика зовнішніх функцій як глибокого самостійного явища в цілому та особливостей і перспектив їх розвитку зокрема.

Крім того, слід зазначити, що питання зовнішніх функцій держави розуміються в теорії права неоднаково (поняття, класифікація); деякі положення теорії зовнішніх функцій держави у зв'язку з розвитком та інтеграційними процесами потребують нових підходів до розуміння їх сутності, що дає підстави виокремити ряд нових напрямів у розробці проблеми. У цілому необхідно визнати, що поняття функцій держави недостатньо розроблене в аспекті визначення специфіки здійснення зовнішніх функцій держави в сучасних умовах. Тому вбачається за доцільне зупинитися на комплексному дослідженні особливостей зовнішніх функцій Української Держави та їх понятті.

Звертаючись до дослідження поняття "функція", зазначимо, що цей термін широко застосовується в науковій сфері, в тому числі має специфічне юридичне значення. Так, О.М. Андрусенко, виходячи з розуміння філософської категорії "функції" як поєднання трьох основних аспектів: "діяльнісного (специфічний спосіб взаємодії з навколишнім світом), сутнісного (розкриття іманентних властивостей і природи системи) та цільового (призначення такої системи в контексті збереження та розвитку системи вищого порядку), вбачає визначення для категорії "функція" – основний напрямок (вид) діяльності певного об'єкта (системи), який об'єктивно сформувався в процесі взаємодії об'єкта із зовнішнім середовищем, характеризує сутність цього об'єкта та його призначення в контексті збереження та розвитку системи, елементом якої він є" [1, С. 43].

Серед юридичних визначень ми зустрічаємо вже суто правниче застосування поняття "функції". Воно тлумачиться як "функції держави" і становить основні напрями або види діяльності держави, які виражають її суть і призначення, роль і місце в суспільстві [12, С. 313]. Можна не погодитись із визначенням у частині

певного ототожнення понять "напрями" та "види" діяльності. Напрямок – це "шлях діяльності, розвитку когось, чого-небудь, спрямованість якоїсь дії, явища" [4, С. 731], тоді як вид – це "окрема галузь роботи, заняття, різновид у ряді предметів, явищ і т. ін." [4, С. 132]. Тому функцію доцільніше, на наш погляд, розглядати як напрям діяльності держави, який виражається в різноманітних видах її діяльності.

Крім того, державність на території сучасної України мала свою векторність і до визначення її "функцій" юридичною наукою. Можна згадати так звану Державу Скіфів, основу якої становила родова організація, що відіграла значну роль під час розподілу земель, перекочівель та ін. [7, С. 10–11]. Крім функції розподілу земель, скіфська державність, безумовно, мала на меті захоплення кращих територій для своєї общини, не можна нівелювати й оборонне призначення, що характерно для того періоду.

Пізніше античні міста-держави виконували функцію забезпечення своїх громадян трудовою діяльністю, тут вже можна говорити про зародки соціального призначення такої державності, наприклад: "Ольвія мала свою сільськогосподарчу територію – хору, на якій її жителі могли вирощувати хліб та овочі, пасти худобу" [7, С. 19].

Примітивність будови первісних державних утворень з часом ускладнювалась, що призвело до появи нових функцій [2, С. 30].

У сучасному розумінні це поняття набуло поширення в радянську епоху в рамках класової природи держави, про що зазначає переважна більшість теоретиків права.

На нинішньому етапі розвитку державотворення переважна більшість науковців звертається до соціального призначення держави як до фактору, що розширює горизонти розуміння сутності держави та її функцій. Наприклад, серед визначень знаходимо такі наголоси: "Функції держави – основні напрями діяльності держави, у яких відображаються та конкретизуються її мета, виявляється її сутність, зміст та соціальне призначення у соціально неоднорідному суспільстві" [10, С. 38].

А. Машков в рамках характеристики загальносоціального підходу до розуміння сутності держави визначає її "як організацію політичної влади, яка створює умови для компромісу інтересів різних класів і соціальних груп. Відповідно, соціально сутність держави полягає у захисті загальносуспільних (а нині – загальнолюдських) інтересів" [8, С. 302].

Ще однією істотною, на наш погляд, ознакою є те, що функції держави "характеризуються спадкоємністю, зумовленою тим, що вони піддаються могутньому впливу етнокультурних пластів життя суспільства – національних, територіальних особливостей, традицій тощо" [6, С. 91]. Це надзвичайно важлива характеристика, яка впливатиме на тенденції розвитку зовнішніх функцій у контексті їх національного змісту. Звертаючись до загальносвітової еволюції державності (Греції, Риму, Європи, Азії тощо), А.Б. Венгерів про роль історичного призначення функціональності держави зауважує: "Весь цей схематичний виклад між змістовними та формальними характеристиками держави знадобився для того, щоб показати, що історичний досвід дійсно дає підстави теорії держави стверджувати: з еволюцією держави змінюється і дієва її сторона, ця діяльність наповнюється новим змістом, виникають нові структури держави, інші засоби та способи, які забезпечують реалізацію її функцій" [5, С. 143].

Отже, на нашу думку, не можна повністю ігнорувати класовість функцій держави або соціальне їх призначення, важливо розуміти оптимальне співвідношення

змішаного змісту функцій: загальносоціального, класового та національного.

Слід звернути увагу на те, що функції за своєю суттю є об'єктивним поняттям і обумовлені закономірностями взаємодії суспільства та держави, а тому в останньої немає вибору – виконувати їх чи ні. Невиконання державою своїх функцій, безумовно, спричинить складну суспільну реакцію [11, С. 147]. Водночас, функції не можуть реалізуватися без волі та свідомості людей. Це також важлива характеристика, врахована нами під час визначення ознак зовнішніх функцій. Окремі правники з цього приводу зазначають, що "функції держави за своєю природою мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Об'єктивність означає їх обумовленість закономірностями взаємодії суспільства і держави, а суб'єктивність вказує на те, що вони реалізуються завдяки свідомості і волі людей, задіяних у державному механізмі" [6, С. 91].

Ще одним важливим елементом є те, що зовнішні функції держави знаходяться у нерозривному взаємозв'язку з внутрішніми, доповнюють одне одного. Серед теоретиків права нині поширене твердження, що внутрішні функції набувають зовнішнього характеру і навпаки. Вищезазначену точку зору підтримують М.В.Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко, зазначаючи, що переважна більшість зовнішніх функцій виступає продовженням внутрішніх, особливо в державах з однотипною сировинною базою [6, С. 95]. Не можна погодитись із такою точкою зору в контексті взаємодії внутрішніх і зовнішніх функцій. Вони відзеркалюються тому, що держава здійснює цілий ряд функцій у внутрішньому і зовнішньому напрямках, проте не вся система в таких напрямках обов'язково тотожна. Більш того, за своєю суттю, змістом і наповненням функція однієї сфери суспільного життя у внутрішньому її прояві та зовнішньому матиме різний зміст, обсяг та призначення.

А.Б. Венгерів, співвідносячи внутрішні та зовнішні функції, вказує, що останні "також характеризують діяльність держави як цілісну організацію суспільства, але звернену вже не всередину, а ззовні її життєдіяльності" [5, С. 153].

Проте взаємодія зовнішніх і внутрішніх напрямів діяльності держави не вичерпує тему співвідношення, особливо в частині зовнішніх функцій. Теоретики права констатують, що "кожна держава заради найефективнішого вирішення своїх внутрішніх завдань вступає у відносини з іншими країнами у сферах економіки, політики, культури, розбудови збройних сил. За їх допомогою держава може швидше та ефективніше розв'язувати ті проблеми, які вона з тієї чи іншої причини не може розв'язати самостійно, особливо тоді, коли для цього немає необхідних сировинних та інших матеріальних ресурсів" [6, С. 95].

Результатом такої співпраці стало формування численних міжнародних утворень, зокрема Європейського Союзу, Співдружності незалежних держав тощо. В цьому контексті важливим для розуміння зовнішніх функцій є поняття суверенітету – політико-юридичної властивості державної влади, яка означає її верховенство і повноту всередині країни, незалежність і рівноправність ззовні.

Зовнішня сторона державного суверенітету виражає незалежність та рівноправність держави як суб'єкта міжнародного права у взаємовідносинах з іншими державами, недопустимість втручання у внутрішньодержавні справи ззовні. Крім того, держава не має права робити все, що вважає за необхідне, щодо інших держав. Проти таких дій застерігає міжнародне право. Державам, наприклад, забороняється застосовувати силу проти інших держав, за винятком самооборони або уповноваження з боку Ради Безпеки ООН.

Іншим обмеженням свободи дій держави є юридичний обов'язок виконувати укладені нею договори. Так, члени Європейського Союзу уклали між собою договір, відповідно до якого велика частина їх економічного життя підлягає керівництву з боку Союзу. Крім того, Європейський Союз має власну систему права і свій власний суд, який виходить із принципу, що у разі виникнення суперечностей між законами Союзу і законами держави-учасниці пріоритет належить законам Союзу. Попри ці обмеження, члени Європейського Союзу залишаються суверенними державами. Слід зазначити, що утворення на зразок Європейського Союзу або Співдружності незалежних держав складаються з суверенних держав, тому говорити про тотожність їхніх зовнішніх функцій із зовнішніми функціями кожної конкретної держави в такому утворенні не можна.

Отже, ще однією важливою характеристикою зовнішніх функцій на сьогодні є їх багатоаспектність, яка полягає у співіснуванні функцій, що здійснює країна за своїм суспільним призначенням та функцій, що походять із співпраці на міждержавному рівні.

З іншого боку, єдність загальносоціальних задач всіх цивілізованих країн світу спричинила потребу в здійсненні та забезпеченні комплексу спільних функцій. Проте історичні, соціальні, національні, економічні, політичні, релігійні, моральні та інші чинники не дають можливості реалізувати ці функції в рамках глобального об'єднання.

Тому вважаємо за доцільне вперше виділити трирівневу систему зовнішніх функцій держави в комплексі: власне зовнішні функції держави (здійснюються в цілому та регіонально); зовнішні функції держави, що витікають з її співпраці з іншими суб'єктами міжнародного права та участі в міждержавних утвореннях (важливо розуміти розмежування їх компетенції); глобальні функції, викликані потребами сьогодення та повинні виконуватися всіма державами на міжнародній арені.

Переходячи до осмислення основних ознак державних функцій, звернемося до факторів впливу на їх формування, існування і розвиток. Функції держави виникають, постійно розвиваються, змінюються, зникають під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Такими чинниками можуть бути радикальні соціальні зміни в суспільстві; зміни сутності держави та її соціального призначення, форми держави; завдання і цілі, що стоять перед державою; особливості національних чинників – мови, культури, традицій; рівень науково-технічного, інтелектуального розвитку; створення загальнопланетарного інформаційного простору; екологічний чинник; міжнародна обстановка та ін.

На основі проведеного аналізу чинників, які формують зовнішні функції, пропонуємо виділити притаманні їм загальні ознаки, а саме:

1. Зовнішні функції держави виникають, реалізуються, трансформуються або припиняють своє існування відповідно до завдань держави на певному етапі її розвитку та певним чином залежать від форми держави.

2. У зовнішніх функціях держави відображаються внутрішній стан і динаміка соціальних, економічних, політичних та інших відносин, а також особливості таких перетворень у світовому просторі. Тобто вони рівнобіжно реагують на обидва вищезазначені фактори.

3. У методах і темпах реалізації зовнішніх функцій держави виявляється ступінь її активності на міжнародній арені.

4. Зовнішні функції держави відображають умови суспільного життя всередині неї, а також готовність до

інтеграційних та інших глобалістичних процесів, роль держави у світовій спільноті.

5. Зовнішні функції знаходяться у нерозривному взаємозв'язку з внутрішніми і хоча направлені на здійснення завдань на міжнародній арені, разом із тим впливають на внутрішні державні процеси.

6. Зовнішні функції мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Об'єктивність означає їх обумовленість закономірностями взаємодії міжнародної спільноти і держави, а суб'єктивність вказує на те, що вони реалізуються завдяки свідомості та волі людей, задіяних у державному механізмі.

7. Зовнішні функції спричинені та пов'язані з етносом нації, наповнені національним змістом, особливо в питанні форм та методів їх реалізації.

8. Зовнішні функції також характеризуються наступністю, яка зумовлюється тим, що вони піддаються впливу територіальних, історичних та інших факторів формування.

9. Зовнішні функції багатоаспектні, що проявляється у взаємозв'язку та взаємодії зовнішніх функцій конкретної держави, зумовлених специфікою її завдань та цілей, а також тих, що їх здійснює ця держава в рамках участі в різних міждержавних утвореннях та глобальних, які нині повинні здійснювати всі цивілізовані країни світу.

Як показує аналіз наукової літератури, теоретики права обирають домінуючими ознаками та використовують у дефініції різні складові зовнішніх функцій, тому за наслідками узагальнення різних підходів та позицій ми пропонуємо наступне визначення: зовнішні функції держави – це комплекс предмету та змісту певного напрямку зовнішньої діяльності держави, що витікає з відповідного її завдання, відповідає соціальній суті, призначенню, ролі та місцю держави в суспільстві, в притаманних йому формах і відповідними методами.

Отже, на основі вищевикладеного можна зазначити, що питання еволюції поняття функцій держави в цілому та зовнішніх зокрема, необхідно розглядати комплексно, враховуючи сучасні методологічні позиції; вони мають коло притаманних лише їм ознак, які відрізняють їх від суміжних понять, а їх дефініція має враховувати всі основоположні її елементи.

1. Андрусенко О.М. До питання про зовнішні функції сучасної держави // Наукові записки НаУКМА, тематичний випуск "Юридичні науки", 2006, С.43-46. 2. Біленчук П.Д., Гвоздецький В.Д., Сливка С.С. Філософія права: Навчальний посібник / За ред. П.Д. Біленчука. – К.: Атіка, 1999. – 208 с. 3. Варич О.Г. Функції сучасної держави: проблеми визначення та класифікації // Держава і право, випуск 30. – К., 2005. – С.77-84. 4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.-К.; Ірпін: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с. 5. Венгерова, А. Б. Теория государства и права: учебник / А. Б. Венгерова. – 3-е изд. – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с. 6. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2010. – 584 с. 7. Історія держави і права України. Підручник. – У 2-х т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. – Том 1. – Кол. авторів: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін. – К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. – 656 с. 8. Машков А. Проблеми теорії держави і права. Основи: Курс лекцій – К.: К.І.С., 2008. – 470 с. 9. Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. / За ред. проф. І. Безклубого. – К., 2010. – Чис. V. – 367 с. 10. Теорія держави і права: Навч. посіб. / А.Ю. Олійник, С.Д. Гусарев, О.Л. Слюсаренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 176 с. 11. Теория государства и права: Учебник для вузов. 2-е изд., изм. и доп. / Под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА М, 2000. – 616 с. 12. Юридична енциклопедія, т. 6: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 1998, Т.6:Т.Я.-2004. – 768 с.:іл.